

УДК 614.254.2

DOI: <https://doi.org/10.22141/2308-2097.56.4.2022.520>

Чабан М.П.¹, Шевцова З.І.², Гапонов В.В.³

¹ Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Первочителів слов'янських Кирила і Мефодія, м. Дніпро, Україна

² ДУ «Інститут гастроентерології НАМН України», м. Дніпро, Україна

³ Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, Україна

Матвій Щоголев: біля витоків Катеринославського медичного інституту

For citation: Gastroenterologia. 2022;56(4):270-275. doi: 10.22141/2308-2097.56.4.2022.520

Резюме. У статті наведені життєвий шлях і професійна діяльність земського лікаря Матвія Олександровича Щоголева. Важливе місце в його житті мало товариство з істориком Дмитром Яворницьким. Подано інформацію про трагічну долю дружини медика — Євгенії Дубравської та її родину. Зворушливі спогади племінниці Кіри Гаєвської дають уявлення про лікаря та його оточення.

Ключові слова: Матвій Щоголев; земський лікар; Федір Опенховський; Дмитро Яворницький; Євгенія Дубравська; Кіра Гаєвська; Катеринославський медичний інститут

Гімназист Матвій Щоголев

Серед сузір'я земських лікарів Катеринослава вирізняється яскрава постать Матвія Щоголева. На фотографіях, які зберігаються у Дніпропетровському національному історичному музеї імені Д.І. Яворницького, бачимо шляхетного, інтелігентного, франтуватого молодого чоловіка, який радів життю. Яскравих штрихів до особистості лікаря додала його племінниця — Кіра Гаєвська. У будинку за номером 17 на вулиці Ворошиловській (нині Сергія Єфремова), де жила родина Щоголевих, у радянський час було влаштовано готель для вищої партійної еліти. Тут зупинялися під час приїзду до Дніпропетровська Леонід Брежнев, Володимир Щербицький, Єгор Лігачов, Михайло Горбачов та інші партійні керівники.

Дитячі роки

Матвій Олександрович Щоголев народився 1871 року в селі Павлове Нижегородської губернії. Пропонуємо зробити екскурс в історію краю, аби краще заглибитись у тодішню атмосферу та зрозуміти життєву мету нашого героя.

У XVII столітті в селі Павлове мешкали переважно зброярі та замочники. А ще місцеві умільці виробляли різні металеві предмети, зокрема столові ножі, виделки, ножиці, бритви, кинджали. Держаки для них не-

 © 2022. The Authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License, CC BY, which allows others to freely distribute the published article, with the obligatory reference to the authors of original works and original publication in this journal.

Для кореспонденції: Гапонов В.В., Дніпровський державний медичний університет, вул. Вернадського, 9, м. Дніпро, 49044, Україна; e-mail: v_gaponov@ukr.net

For correspondence: Volodymyr Gaponov, Dnipro State Medical University, Vernadsky st., 9, Dnipro, 49044, Ukraine; e-mail: v_gaponov@ukr.net

Full list of authors information is available at the end of the article.

Катеринослав. Огляд хворих. У центрі — лікар М. Щоголев. 1903 рік
(із фондів Дніпровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького)

рідко робили з перламутру, кістки або чорного дерева. Під час Кримської війни саме тут розпочали виробництво медико-хірургічного інструментарію. Можливо, юний Матвійко ще у дитинстві зацікавився медициною. У 1918 році Павлове стало повітовим містом однойменного повіту Нижегородської губернії.

Навчання і робота в Харкові

Матвій Щоголев переїхав до своєї тітки в Харків і закінчив там місцеву гімназію. Згодом вступив на медичний факультет Харківського університету, студії в якому завершив у 1894 році. У 1897–1902 роках працював ординатором університетської клініки під керівництвом професора Федора Мечиславовича Опенховського.

Про вчителя М. Щоголева — професора Федора Опенховського

Федір Опенховський народився в 1853 році. Після закінчення в 1876 році медичного факультету Університету Святого Володимира в Києві працював у міському клінічному військовому госпіталі. Упродовж наступних чотирьох років стажувався за кордоном у кращих клініках Німеччини, Франції, Англії й Австрії. 1884 року в Дерптському університеті захистив докторську дисертацію. За дослідження «Про іннервацію шлунка» отримав премію Гамбургера (1886). Його роботу рада Дерптського університету визнала кращою з фізіології за останнє десятиліття.

За власні кошти та благодійні внески Ф.М. Опенховський розширив приміщення кафедри, влаштував аудиторію для читання лекцій, клінічну та біохімічну лабораторії. Учений любив молодь, вважав за необхідне навчати студентів проведенню досліджень, курації хворих, зокрема на амбулаторному прийомі. Одним з його улюблених учнів був Матвій Щоголев, який успішно виконав наукову роботу на тему «Случай укорочення печеночно-12-перстной связки: образование соустья между желудком и кишкой» (1898) [1].

У 1900 році на з'їзді терапевтів у Москві Ф.М. Опенховський виступив з доповіддю на тему «К диагностике локализации круглой язвы желудка». Учений довів

зв'язок між локалізацією виразки шлунка і наявністю больових точок біля хребта. Так з'явився у вітчизняній і світовій літературі симптом Опенховського: біль у ділянці остистих відростків хребта при виразці шлунка.

З 1903 року та до самої смерті (1 січня 1914 р.) професор завідував кафедрою факультетської терапії, очолював терапевтичну секцію Харківського медичного товариства, Харківське відділення Всеросійської ліги боротьби з туберкульозом.

Робота в Катеринославі

Близько 1902 року Матвій Щоголев переїхав до Катеринослава і став працювати ординатором у губернській земській лікарні. Його роботу висвітлює звіт про діяльність очолюваного ним терапевтичного відділення за 1902 рік [2].

Автор звіту навів статистичні дані щодо кількості госпіталізованих хворих упродовж року, середній термін їх перебування у стаціонарі, число днів роботи ліжка, оборот ліжка тощо. Медик зробив аналіз госпіталізова-

Катеринослав. Лікар Матвій Щоголев з медичним персоналом земської губернської лікарні. 1905 рік

них за віком, статтю, віросповіданням, національністю, місцем проживання і приписки, сімейним станом, освітою, заняттям, ремеслом тощо. Важливим вважав оцінювати термін від початку хвороби до госпіталізації,

У звіті Матвій Щоголев кваліфіковано зробив розподіл хворих за класами захворювань. Особливе місце приділив аналізу статистичних даних щодо різних хвороб: черевного тифу, грипу, лихоманки. Крім того, надав відомості про пацієнтів з іншою патологією, зокрема із захворюваннями нервової, серцево-судинної, сечостатевої, травної та дихальної систем. На лікуванні у його відділенні перебували також пацієнти з порушеннями рухового апарату й отруєннями. Особливу увагу медик приділяв лікуванню хворих на сухоти. При легких формах захворювання легенів призначав сечовину (*urea riga*), при кашлі — діонін. За його спостереженнями, у деяких випадках це позитивно впливало на загальний перебіг захворювання, сприяло прибавці в масі тіла.

1908 року Матвій Щоголев став надвірним радником. Відомий лікар стояв біля витоків Катеринославського медичного інституту. За словами його племінниці Кіри Гаєвської, допомагав у відкритті туберкульозного диспансеру.

У Харкові проживав відомий поет Яків Іванович Щоголів — знайомий Дмитра Яворницького. Представник українського романтизму Яків Щоголів жодного стосунку не мав до лікаря Матвія Щоголева, вони виявилися однофамільцями.

Євгенія Дубравська (дружина Матвія Щоголева)

Дружина Матвія Олександровича, Євгенія Василівна Дубравська (1883–1938), мала дворянське походження, була родом із села Коротине Чорнобаївського району Київської області. Під час російсько-японської війни Євгенія Дубравська, на той час студентка Вищих

Ялта. Матвій Щоголев (стоїть) із товаришем

жіночих курсів у Москві, добровільно поїхала на фронт як сестра-жалібниця. У Катеринославі вона викладала французьку мову в гімназії Надії Тіблен, розташованій по вулиці Козачій (за радянських часів Комсомольська, нині — Старокозацька). Щоголеви мешкали за адресою: Струківський провулок, б. 14 (за радянських часів — провулок Урицького, нині — Євгена Коновальця). У довіднику 1913 року (с. 247) адреса лікаря вказана як Струківський провулок, будинок Корсакова. Неподалік розміщувалася садиба з гарним палацом і садом губерньського предводителя дворянства Петра Ананійовича Струкова (у радянський час — дитячий садочок, нині у стадії реконструкції).

Сестра-жалібниця Євгенія Дубравська — майбутня дружина Матвія Щоголева

Євгенія Дубравська (дружина лікаря) у молоді літа

Євгенія Василівна завідувала кафедрою іноземних мов у металургійному інституті. 4 січня 1938 року її арештували, звинуватили в контрреволюційній монархічній діяльності й через два тижні, 17 січня того ж року, розстріляли. У книзі «Реабілітовані історією» (вид-во «Моноліт», 2008, с. 1092) вона фігурує як Щоголева.

За два місяці до цього, а саме 16 листопада 1937 року, була необгрунтовано звинувачена в шпигунстві на користь Польщі її молодша сестра Єлизавета Василівна Гаєвська — мати Кіри Гаєвської (1884–1937). Вона працювала перекладачем на Дніпропетровському трубопрокатному заводі ім. Леніна. Її розстріляли 22 грудня 1937 року. Сестер реабілітували лише через 20 років, у 1958 р. Навіть у ті страшні часи сталінського свавілля розстріл жінок тільки за дворянське походження не був повсякденним явищем.

Зі спогадів Кіри Гаєвської — племінниці Матвія Щоголева

Один з авторів цієї статті, журналіст Микола Чабан, був особисто знайомий із племінницею Матвія Щоголева — Кірою Гаєвською (1912–2007) і записав у 2005 році її спогади. Кіра Георгіївна передала до Дніпропетровського історичного музею квітковий горщик (КС-317), виготовлений у селі Опішня на Полтавщині й подарований їй у 1932 році Дмитром Яворницьким [3].

Кіра Гаєвська згадувала: «Щоголев зустрів мою тітку-красуню Євгенію на якихось громадських зборах у Катеринославі й закохався. Як вона опинилася тут? У Катеринославі в гірничому училищі вчився мій дядько і хрещений Костянтин Євгенович Дубравський. Правда, він не скінчив гірничого і вступив до Петровсько-Розумовської (Тимірязевської) академії поблизу

Директор адміністративно-політичного департаменту МВС УНР Юрій Гаєвський (свояк лікаря). Дореволюційне фото

Москви, став агрономом. А тітка тут залишилася, викладала французьку мову в гімназії Надії Миколаївни Тіблен на вулиці Козачій у будинку Клевцова. Вродлива, розумна і дуже ерудована Євгенія Василівна спочатку навчалася на юридичному факультеті, але перейшла потім на медичний, щоб виїхати на Далекий Схід. Тітка була дивовижна жінка. У 1918-му, під час перебування німецьких військ на Україні, вона домоглася виправдання мого батька Юрія (Георгія) Гаєвського на німецькому суді в Києві. Вона виступала німецькою мовою, й про це писалося в газетах. До речі, у книзі Володимира Винниченка «Відродження нації» значиться, що Юрко Гаєвський працював директором адміністративно-політичного департаменту МВС України перед гетьманським переворотом.

Мій дядько Матвій романтично залицаявся до своєї майбутньої дружини, а моєї тітки Жені. Ось, приклад: юна Євгенія повертається з російсько-японської війни. Дядько дає своєму другові Мурзину гроші (*лікар Михайло Іванович Мурзін був на кілька років молодший за Матвія Щоголева і в 1899–1908 роках служив молодшим лікарем 134-го піхотного полку в Катеринославі. — Прим. авт.*). Коли тітка приїжджає ешеленом до Харкова, на вокзал приходить чоловік і питає Євгенію Василівну Дубравську. Вручає їй коробку цукерок і квіти. Вона дякує, не розуміючи спочатку від кого. Потім відкриває коробку, а там — візитна картка доктора Щоголева Матвія Олександровича. І так на кожній великій зупинці заходили люди. Це ж довгий був шлях через усю Росію! Ось бачить — полуниця за вікном. Тільки приїхали на якусь станцію, входить якийсь хлопчисько і вручає їй полуницю! Так Щоголев домагався руки і серця тітки Євгенії. Він її дуже любив. А вона, як жінка, його поважала — і тільки. Дядько Матвій мав лагідну і веселу вдачу, а тітка Євгенія була більш принципова та стримана.

Одружилися вони після шлюбу моїх батьків, тобто після 1910 року. Матвій Олександрович уже мав славу відомого лікаря. До нього приїздив лікуватися сам Михайло Родзянко (*голова Державної думи. — Прим. авт.*). Дядько Матвій очолював кафедру в медичному інституті. Сприяв відкриттю протитуберкульозного диспансеру, приділяючи особливу увагу хворим на сухоти.

Тітка Євгенія активно займалася громадською роботою. Подружжя мешкало у Струківському провулку, 14, на розі з Соборною площею. Зараз це двоповерховий будинок, а тоді був лише один поверх. Вони обоє працювали, могли дозволити собі оплачувати прислугу, майже ні в чому не мали потреби. До революції щороку їздили за кордон і привозили звідти меблі: то кабінет, то їдальню. Купували ці речі, тому що в них був достаток. Дядько любив дарувати своїй дружині каблучки та інші прикраси. Дітей у них не було, натомість мали багато друзів.

Вечорами дядько спілкувався з Яворницьким, бо жили неподалік. У 1930-х учений любив гуляти з Матвієм Олександровичем, який теж захоплювався археологією, в парку культури і відпочинку імені Тараса Шевченка (до 1925 року — *Потьомкінський сад. — Прим. авт.*). Щороку Яворницький приходив до Щоголевих

на Різдво, любив покуштувати кутю. Одного разу навіть привів друзів із кобзою й козою, а ще — вертеп. То була незабутня вистава. Матвій Олександрович, навпаки, не визнавав релігійних свят. У професора Яворницького була приголомшлива картотека історії України в народних звичаях. Цю колекцію колись купив поет М. Рильський — майбутній директор Інституту етнографії.

У 1933 році Щоголеви стали мешкати за новою адресою: вулиця Ворошилова, 17 (колишня Потьомкіна, нині Сергія Єфремова. — Прим. авт.). Під час окупації німці їх виселили й самі зайняли квартиру. Родина Щоголевих переїхала на вулицю Дзержинського. Будинок ділили дві сім'ї: Щоголеви і родина професора будівельного інституту Гармаша. Це був будинок Рубанова. Його власницею в дореволюційний час виявилася сестра друга Щоголева ще по гімназії.

Матвій Олександрович тривалий час працював у медичному інституті. Коли стали вимагати читати лекції українською мовою, то з навчального закладу пішов. А ще у нього було дуже хворе серце: він не міг уже підніматися навіть на другий поверх. Ми весь час жили в таких будинках, де було всього дві-три сходинки. Але, будучи тяжко хворим, він продовжував надавати медичну допомогу людям. Під час окупації його викликали гестапо для допиту. Повернувшись додому, дядько поскаржився на біль у серці. Через деякий час він помер від розриву серця. Могила не збереглася».

Ось такі зворушливі спогади залишила Кіра Гаєвська, яка покинула цей світ у 94-річному віці. Вони дають нам уявлення про оточення Матвія Щоголева як лікаря-фахівця, а також про нього як непересічну особистість.

У жовтні 2020 року авторам статті вдалося ще раз побувати в оселі Гаєвських-Чернецьких. Нас радо зустріли нащадки Кіри Георгіївни: дочка Євгенія Миколаївна, зять Анатолій Миколайович та онук Євген Чернецький. Мати і син свого часу закінчили металургійний інститут (нині академія). Цікаво, що представники чотирьох поколінь носять давньогрецьке ім'я Євгеній, що означає «шляхетний». Дійсно, сучасні члени цього роду зробили багато благородних вчинків упро-

Вулиця Сергія Єфремова (колишня Потьомкіньська, Ворошилова). Елітний будинок за номером 17, де в довоєнний час жили Щоголеви

Три покоління жінок родини Дубравських: мати Євгенія Яківна (сидить у центрі) з чотирма дочками Лідією, Єлизаветою, Євгенією, Олександрою та онукою Кірою (стоїть у центрі)

довж життя. Наймолодший з Гаєвських, Євген, виявився завзятим колекціонером. Ми побачили особисті речі Матвія Щоголева (печатку, ніж для розрізання паперу) і його дружини Євгенії (у дівочтві Дубравської) — монограму з літерами Є і Д. Нас зацікавили старовинні світлини, які зберігаються в численних альбомах. Євген уточнив інформацію про свій рід. Василь і Євгенія Дубравські мали шістьох дітей (ще троє померли немовлятами): чотирьох дочок (Євгенію, Лідію, Єлизавету, Олександрю) та двох синів (Костянтина і Леоніда). Доля кожного представника цієї розгалуженої родини виявилася наповненими цікавими історичними фактами й достойні окремої розповіді. Ми побажали Євгену неодмінно створити книгу про свою сім'ю і цим вшанувати пам'ять.

Автори цієї статті висловлюють вдячність родині Гаєвських-Чернецьких за надану інформацію та старовинні світлини.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів та власної фінансової зацікавленості при підготовці даної статті.

Особисті речі Матвія Щоголева (печатка, ніж для розрізання паперу)

Монограма Євгенії Щоголевої (у дівочтві Дубравської)

References

1. Chaban MP, Shevtsova ZI, Gaponov VV. Research scientist Dmytro Yavornytskyi in the society of doctors. *Gastroenterologia*. 2017;51(2):73-84. doi:10.22141/2308-2097.51.2.2017.101720. (in Ukrainian).
2. *Otchet po Ekaterinoslavskoi gubernskoi zemskoi bol'nitse za 1902 god* [Report on the Yekaterinoslav provincial zemstvo hospital for 1902]. Yekaterinoslav: Printing house of the provincial zemstvo; 1903. 101-127 pp. (in Russian).
3. Tymoshenko JaP. To the history of the formation of the collection of memorial items of Academician DI Yavornytskyi. Available from: <http://www.museum.dp.ua/article0457.html>. (in Ukrainian).

Отримано/Received 25.10.2022

Рецензовано/Revised 05.11.2022

Прийнято до друку/Accepted 10.11.2022 ■

Information about authors

M.P. Chaban, Dnipropetrovsk Regional Universal Scientific Library named after the first Slavic teachers Cyril and Methodius, Dnipro, Ukraine
 Z.I. Shevtsova, State Institution "Institute of Gastroenterology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Dnipro, Ukraine
 V.V. Gaponov, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine; e-mail: v_gaponov@ukr.net

Conflicts of interests. Authors declare the absence of any conflicts of interests and their own financial interest that might be construed to influence the results or interpretation of their manuscript.

M.P. Chaban¹, Z.I. Shevtsova², V.V. Gaponov³

¹ Dnipropetrovsk Regional Universal Scientific Library named after the First Slavic Teachers Cyril and Methodius, Dnipro, Ukraine

² State Institution "Institute of Gastroenterology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Dnipro, Ukraine

³ Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

Matvii Shchoholiev: at the origins of the Katerynoslav Medical Institute

Abstract. The article presents the life and professional activity of zemstvo doctor Matvii Oleksandrovych Shchoholiev. An important part of his life was communication with the historian Dmytro Yavornytskyi. Information about the tragic fate of the doctor's wife, Yevheniia Dubravska, and her family has been provided. Touching

memories of niece Kira Haievska give an idea of the doctor and people around him.

Keywords: Matvii Shchoholiev; zemstvo doctor; Fedir Openkhovskiy; Dmytro Yavornytskyi; Yevheniia Dubravska; Kira Haievska; Katerynoslav Medical Institute